

Over de politiek-juridische constructie van soevereiniteit

Tanja E. Aalberts

SAMENVATTING VAN:

Aalberts, T.E. (2012). *Constructing Sovereignty between Politics and Law*. New International Relations Series. London/New York: Routledge.

Soevereiniteit geldt vanouds als een centraal concept in zowel de Leer der Internationale Betrekkingen en Internationaal Recht als in academische disciplines. Ondanks het feit dat diverse naoorlogse ontwikkelingen (zoals Europese integratie, globalisering en een toenemend aantal fallende staten) het idee van de soeverein als hoogste gezag op eigen grondgebied lijken aan te tasten, lijkt het einde van soevereiniteit te voorbarig aangekondigd. Soevereiniteit is onverkort hét kernbegrip in het politieke debat en in academische discussies in voornoemde disciplines. Deze paradox van gelijktijdig afnemend en aanhoudend belang van soevereiniteit als politiek-juridisch concept is de leidraad van deze monografie.

Dit boek ontrafelt de paradox van de continuïteit en van de verandering van soevereiniteit door middel van een theoretische analyse. Het uitgangspunt is dat om de duurzaamheid van het soevereiniteitsbeginsel in veranderende omstandigheden te kunnen begrijpen, men zich rekenschap moet geven van de hoedanigheid van dit soevereiniteitsbeginsel als

een sociale configuratie, als institutioneel product van de moderne internationale samenleving. Hoewel in de kronieken de nadruk ligt op de Vrede van Westfalen, 1648, als symbool voor het begin van het statensysteem, is het van belang zich te realiseren dat niet alleen de internationale samenleving als zodanig, maar ook de individuele staat zelf zijn oorsprong vindt in de ontwikkeling van het soevereiniteitsdenken. Kenmerkend is de territoriale begrenzing en definitie van gezag, waarbij het soevereiniteitsbeginsel geduid kan worden door de zinspreuk *cuius regio, eius religio* (wiens grondgebied, diens godsdienst). Soevereiniteit is dus een uitsluitende vorm van gezag, die gebaseerd is op wederzijdse erkenning van deze grenzen als deel van soevereine jurisdictie, zoals vastgelegd in onder meer het interventieverbod.

De samenhang tussen soevereiniteit, internationaal recht en internationale samenleving vormt de leidraad voor de analyse. Als soevereiniteit beschouwd kan worden als een product en als de basis van de moderne internationale samenle-

ving, wat betekent dit dan voor de duiding ervan in het licht van veranderingen in de wereldpolitiek? Deze monografie analyseert deze vraag met behulp van diverse conceptualiseringen van soevereiniteit in het academische discours. Uitgaande van soevereiniteit als een politiek-juridisch concept dat zowel een politieke praktijk als een juridisch feit behelst, worden politicologische en juridische inzichten gecombineerd. Achtereenvolgens wordt soevereiniteit geanalyseerd in haar hoedanigheid als i) institutie; ii) identiteit; iii) taalspel (*language game*); en iv) subjectiviteit en persoonlijkheid.

Soevereiniteit als institutie

Soevereiniteit wordt vaak geduid als een fundamentele institutie van de internationale samenleving. In dit boek wordt dit ontleed in twee aspecten: enerzijds voorziet soevereiniteit in gedragsregels voor de internationale samenleving, zoals het interventieverbod en het beginsel van gelijkheid (eerste institutionele dimensie); anderzijds definieert soevereiniteit de legitieme actoren in het internationale veld (tweede institutionele dimensie).

De eerste institutionele dimensie van soevereiniteit wordt uitgewerkt aan de hand van de Engelse School. Deze benadering is in de Leer der Internationale Betrekkingen vooral bekend om haar conceptualisering van het internationale domein als een samenleving waarin soevereine staten zich tot elkaar verhouden op basis van wederzijdse erkenning van individuele soevereiniteit en met inachtneming van gemeenschappelijke normen

en regels. De internationale samenleving is dus het product van de zelfstandige soevereine staten en haar grenzen worden gedefinieerd door soevereiniteit als gemeenschappelijke institutie. Dit wordt geïdentificeerd als een *inside-out*-perspectief, waarbij soevereiniteit vooral refereert aan internationale normen en conventies die de betrekkingen tussen *a priori* zelfstandig bestaande actoren reguleren.

Soevereiniteit als identiteit

Naast de rol van gedragsregels en conventies, analyseren constructivistische benaderingen de tweede institutionele dimensie, soevereiniteit als identiteit. Hierin wordt geanalyseerd hoe instituties ook definiëren wie de actoren zijn; welke entiteiten gelden als legitieme deelnemers (soevereine staten) en volgens welke regels? Dit wordt geïdentificeerd als het *outside-in*-perspectief, waarbij soevereiniteit niet een intrinsieke eigenschap van individuele staten, maar is een collectieve institutie van de internationale samenleving die de eenheden als zelfstandige actoren genereert; *vice versa* genereren de actoren in hun interactie zelf de institutie. In meer abstracte termen refereert dit aan de wederzijdse constituering van *structure* (sociale context) en *agency* (actor-zijn) als een centrale assumptie van constructivisme. Bovengenoemde conceptualiseringen worden vervolgens nader geduid middels het begrip van rechtspersoonlijkheid onder internationaal recht, dat de capaciteit als drager van rechten, bevoegdheden en plichten behelst. Parallel aan de twee institutionele dimensies

van soevereiniteit wordt het onderscheid tussen 'being sovereign' (soevereiniteit als status of identiteit) en 'having sovereignty' (sovereiniteitsrechten en -plichten) geïntroduceerd. Hierbij wordt beargumenteerd hoe deze duale voorstelling inzichtelijk maakt hoe soevereiniteit tegelijkertijd een absoluut én relatief gegeven is. De link tussen soevereiniteit, internationaal recht en internationale samenleving bestaat dan daaruit, dat de mate van autonomie en handelingsvrijheid als grondslag voor soevereiniteit wordt gedefinieerd binnen de internationale rechtsorde, die gevoed wordt door de internationale politieke praktijk. Deze dialectiek tussen politiek en recht en de link tussen soevereiniteit en regels worden nader uitgewerkt door middel van de spelmetafoor.

Soevereiniteit als taalspel

Achter de metafoor van soevereiniteit als een internationaal spel ligt een dieper filosofisch debat over de relatie tussen taal en werkelijkheid. Conform Wittgenstein is taal niet slechts een reflectie van een onafhankelijke wereld, maar constitueert taal die wereld doordat het discours betekenis geeft aan de materiële werkelijkheid. Bij een spel is dit evident: de betekenis van het paard ligt bij schaken niet in de stukken zelf, maar wordt ontleend aan de regels van het spel. Zij definiëren zowel de bewegingsmogelijkheden van de stukken (zoals de paardensprong) als de grondslag van hun 'bestaan'. In discours-theoretische terminologie: de regels van het spel vormen de *conditions of possibility* voor de betekenis en de identiteit van de eenhe-

den. Als zodanig zijn de regels niet alleen regulatief, maar ook constitutief, in de zin dat zij institutionele feiten in het leven roepen.

In het licht van de conceptualisering van soevereiniteit maakt de taalspelmetafoor duidelijk dat staten als soevereine eenheden worden gegenereerd door en binnen de regels van een *sovereignty game*. Als institutioneel feit bestaat soevereiniteit bij gratie van spelregels die niet alleen het internationale verkeer tussen gegeven statelijke entiteiten reguleren, maar die een politieke werkelijkheid in het leven roepen waarin het bestaan van die entiteiten als staten mogelijk wordt. De spelmetafoor verduidelijkt verder dat soevereiniteit en statelijkheid kunnen worden geduid als feit en norm tegelijkertijd – om precies te zijn: als institutioneel feit op basis van een constitutieve norm. Deze lezing wordt verder uitgewerkt in de conceptualisering van soevereiniteit als subjectiviteit.

Soevereiniteit als subjectiviteit

Ontleend aan poststructuralistische benaderingen, duidt de conceptualisering van soevereiniteit als subjectiviteit op de voortdurende (re)productie binnen het politiek-juridische discours van entiteiten als soevereine vertegenwoordigers. In Foucaults terminologie: subjecten zijn tegelijkertijd te identificeren als objecten die gereguleerd en gemanaged worden. Er is dus een constitutief verband tussen 'being sovereign' en 'having sovereignty'. Soevereiniteit geldt niet alleen als constituerende standaard op het moment van toe-

OVER DE POLITIEK-JURIDISCHE CONSTRUCTIE VAN SOEVEREINITEIT

trekking tot de internationale samenleving, maar heeft als norm een voordurende constituerende werking ten opzichte van ingeburgerde staten. Dit wordt uitgewerkt door een nadere analyse van het verband tussen soevereiniteit en verantwoordelijkheid binnen het juridische discours. Zoals ontwikkeld door Leibniz in de zeventiende eeuw en uitgewerkt in de jurisprudentie, houdt rechtspersoonlijkheid niet alleen de toekenning van status en rechten en plichten in, maar ook een normering. Een soevereine status is dus geen vrijblijvende identiteit die, eenmaal toegekend, autonomie en zelfbeschikking inhoudt. De link tussen soevereiniteit en verantwoordelijkheid betekent dat soevereine staten gehouden kunnen worden aan de heer-

sende normen voor goed burgerschap binnen de internationale gemeenschap. Het principe van soevereine gelijkheid geldt niet alleen als een recht, maar ook als een norm om gelijkwaardig soeverein te zijn. Paradigma's als *'good governance'*, de Washington consensus en *'the responsibility to protect'*, alsook de houding van de internationale gemeenschap ten opzichte van schurkenstaten en falende staten getuigen hiervan.

Samenvattend biedt dit boek een theoretisch-conceptuele excursie naar het begrip soevereiniteit, waarbij blootgelegd wordt hoe verschillende benaderingen het voortbestaan en de verandering van soevereiniteit als politiek en juridisch begrip kunnen duiden.